

seen. Lukeminen nopeutuu, jos ei pyri kääntämään kaikkea lukemaansa suomeksi. Nopeassa lukemisessa ei kannata myöskään takertua yksittäisiin tuntemattomiin sanoihin, jos lauseen kokonaismerkityksen pystyy arvaamaan.

Kuudennessa luvussa Whitacre antaa esimerkkejä siitä, miten kreikankielisiä Uuden testamentin tekstejä voi käyttää sekä henkilökohtaisessa hartaudentarjoituksessa että saarnan valmistelussa. Whitacre esittelee moderneja ja antiikin ajoilta käytettyjä meditaatiotekniikoita. Seitsemäs luku sisältää kolme tekstijaksoa (1 Joh. 2:1–6, Luuk. 5:1–11, 1 Piet. 3:17–22), joiden avulla voi harjoitella kirjassa kuvattuja taitoja. Jaksojen ohessa on kommentteja lauseiden jäsennyksestä ja kielestä. Alkukielen osaamisen avulla tekstijaksoihin pystyy löytämään uusia ulottuvuuksia. Esimerkiksi Jakeessa Luuk. 5:10 Jeesus kutsuu Pietarin oppilaakseen pyydystämään kalojen sijaan ihmisiä. Raamatunsuomennoksen avulla ei voi päätellä, että Jakeessa esiintyvä sana ζωπρέω tarkoittaa itse asiassa elävältä vangitsemista, erityisesti ihmisen kaappaamista sotavangiksi tai orjuuteen; sana esiintyy esimerkiksi Septuagintan käännöksessä Jakeessa 3. Moos. 31:18. Jakeessa harjoitettu pyydystämisen on siis eräänlaista ihmisyöstöä, ei tosin orjuuteen vaan Jumalan palvelukseen.

Kirjan lopussa olevat liitteet syventävät eräitä kirjassa käsitellyjä asioita. Kaksi liitteistä antaa lisäneuvoja lauseiden kartoittamiseen (sentence mapping) ja yhdessä esitetään kreikan muoto-opin pääpiirteet tiivistetysti. Viimeinen liite on lyhyt esitys verbien aspektista ja deponenttiverbeistä. Whitacre esittää, että deponenttiverbit pitäisi ymmärtää yksinkertaisesti mediuimeiksi. Hänen määritelmänsä mukaisesti mediumi on verbimuoto, jossa subjekti intensiivisesti osallistuu toimintaan. Esimerkiksi deponenttiverbiksi usein määritelty ἔρχομαι-verbi tarkoittaa ”liikuttaa itseään”.

Whitacren teos on kevytlukui-nen, mikä on sekä haitta että etu. Yhtäältä kreikan kielestä kiinnostunut ja siihen perehtynyt lukija saattaa kokea kirjan annin köykäiseksi. Toisinaan kirjan asiasisältö jää ohueksi, kun käsiteltävää asiaa vain lyhyesti referoidaan ja lukija ohjataan muualle lähteille perehtymään aiheeseen tarkemmin. Toisaalta kirjan kohderyhmään kuuluvalle lukijalle kevyt lähestyminen aiheeseen voi toimia porttina kreikan taitojen syventämiseen ja saattaa rohkais-ta tarttumaan Novumiin paremmin kuin syvälinen esitys kreikan kieli-opista. Lukijaa ei kuormiteta kieli-tieteellisillä hienouksilla, vaan kirja tarjoaa vinkkejä lähteistä, joista halutessaan saa lisätietoa. Kirjaa voikin suositella sille kohdeyleisölle, jolle se on tarkoitettu: kreikkansa unoh-taneille mutta sen käyttötaitoa kai-paaville. Kirja on hyödyksi myös kreikan opiskelijoille, jotka haluavat yllä-pitää kreikan taitoaan peruskurs-sin jälkeen.

SUSANNA ASIKAINEN,
TEOL. TRI, FIL. MAIST.

MAIJASTINA KAHLOS Rooman viimeiset päivät. Helsinki: Otava 2016. 285 s.

Myöhäisantiikki on omaleimainen aikakausi, jota viime vuosikymmeninä on tutkittu runsaasti eri näkökulmista. Monissa asioissa käsitykset ovat muuttuneet ja tulleet tarkemmiksi, ja tutkittavaa riittää edelleen. Rooman viimeiset päivät esittelee yleistajuisesti myöhäisantiikin historiaa ja kulttuuria nykytutkimuksen valossa. Parhaimmillaan kirja onkin silloin, kun se tuo uutta näkökulmaa niin antiikintutkimukseen kuin nykykeskusteluun, esimerkiksi käsitel-täessä suhtautumista maahanmuuttajiin ja eritaustaisiin ihmisiin.

Varhaisen kirkon teologiasta kiin-nostuneen on hyödyllistä tuntea

laajasti sitä maailmaa, jossa kristin-usko levisi, jossa teologit muotoilivat opin sisältöä ja jossa monet kir-kon käytännöt kehittyivät. *Rooman viimeiset päivät* -kirjan kirjoittaja ei ole teologi eikä kirjan tarkoitukse-na ole käsitellä sitä, miten kristityt itse ymmärsivät uskonsa. Sen sijaan *Rooman viimeiset päivät* kuvaa sitä ympäristöä, jossa myöhäisantiikin ihmiset elivät ja toimivat, ja niitä muutoksia, joita tapahtui politiikassa, elinkeinoelämässä, taloudessa ja kulttuurissa. Kirjoittaja kiinnittää paljon huomiota siihen, miten tavalliset ihmiset elivät ja kokivat ympäristön-sä. Kirja voikin inspiroida teologeja ajattelemaan sellaisia seikkoja, jotka usein jäävät vähemmälle huomiolle pohdittaessa teologian kehitystä tänä aikana.

Nykytutkimuksessa pohditaan usein jatkumon ja muutoksen jännitettä. Rooman valtakunnassa tapahtui myöhäisantiikissa merkittäviä poliittisia, sosiaalisia, taloudellista ja uskonnollisia muutoksia – lopulta koko valtakunta jakaantui kahtia – mutta todellisuudessa moni asia muuttui hitaasti. Ihmiset elivät niin kuin ennenkin hallitsijan vaihtumisesta huolimatta ja omaksuessaan uusia asioita he usein liittivät ne vanhoihin tapoihinsa. Muuttoliikkeet (”kansain-vaellukset”) 300–400-luvuilla ovat hyvä esimerkki muutoksen ja jat-kumon monimutkaisesta suhteesta. Roomaan oli aina tullut uusia ihmisiä ja roomalaiset olivat aina olleet tekemisissä rajanaapureittensa kanssa. Vaikutteet ja kauppatavarat kulkivat rajan yli kumpaankin suuntaan ja muuttaessaan Rooman alueille moni tulokas omaksui roomalaisten tavat ja kielen. Monen tulijan oli mahdollista liittyä armeijaan ja kohota korkeallekin roomalaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta roomalaisilla oli hyvinkin ylemmydentuntainen asenne vieraisiin kansoihin: keskusteltiin siitä, pitääkö uudet tulijat rauhoittaa ja sivistää vai pitääkö heitä vastustaa ase-in.

Myös Rooman kristillistymistä on tutkittu muutoksen ja jatkumon

näkökulmasta. Kahlos korostaa jatkumoa. Piispoille siirrettiin sellaisia maallisen hallinnon tehtäviä, jotka aiemmin olivat kuuluneet muille paikallisille johtajille. Tavallisen kansan parissa kristinusko ja vanhat tavat saattoivat elää rinnakkain. Siitä, että kirkon opettajat saarnoissaan kieltävät seurakuntalaisia osallistumasta pakanallisina pidettyihin juhliin tai tapoihin, voi päätellä, että he tekivät niin. Kun vanhat juhlat saavat uuden sisällön, voidaan kysyä, onko kysymys pakanallisten juhlien kristillistymisestä vai kristinuskon pakanallistumisesta.

Sinänsä oikea ajatus kiinnittää huomiota tavallisten ihmisten näkökulmaan kirkollisten tai maallisten johtajien sijaan johtaa kirjassa silloin tällöin outoihin käsityksiin. Ei siitä, että (katoliset) piispat varoittavat jostakin asiasta, voi aina päätellä, että kyseinen näkemys olisi yleinen, eikä varsinkaan sitä, että piispojen käsitys kertoisi pienen eliitin valtapyrkimyksistä. Esimerkkinä ongelmallisesta päättelystä on kirjan käsitys marttyyreista. Koska marttyyrien kunnioittamisella (Kahlos käyttää sanaa "palvonta") ja kreikkalais-roomalaiseen kulttuuriin kuuluvalla sankareiden ja pikkujumaluksien palvonnalla oli ulkonaisia yhteyksiä, Kahlos samastaa marttyyrit ja heerokset ja pitää tätä osoituksena siitä, että antiikin ihmiset, pakanat ja kristityt, hahmottivat jumaluuden asteittain, ei absoluuttisesti "jumala tai ei". Tekstejä lukemalla saa toisen käsityksen. Kristityt itse tekivät selvän eron palvomisen ja kunnioittamisen välillä, ja varsinkin luodun ja Luojan välillä.

Jatkumon ja muutoksen jännite näkyy myös suhteessa koulutukseen ja kirjallisuuteen. Moni piispa sai hyvän koulutuksen ja käytti retoriikkaa ja oman aikansa filosofioita kristinuskon sanomaa muotoillessaan. Myöhäisantiikin kirjallisuutta on aiemmin pidetty klassisen kauden kirjallisuuden tylsänä jäljittelyinä, mutta Kahlos tuo esille sen, että kyse on aikakauden tyyli-hanteista.

Myöhäisantiikissa arvostettiin kaikkea vanhaa, ja ajan teksteissä viittaukset vanhempaan kirjallisuuteen ja mytologiaan olivat muotia. Kristityt kirjailijat luonnollisesti käyttivät oman aikansa kirjallisuuden menetelmiä ja tyyllilajeja. Pidän liian yksinkertaistavana Kahloksen väitettä, että suurin osa hagiografisesta materiaalista on keksittyä tai vääristelyä.

Teologiset kiistat kuvataan kirjassa lähinnä arvovaltakysymyksiinä, opin sisällöstä tai perusteluista ei keskustella. Erilaiset kristilliset ryhmät halutaan kuvata samalta viivalta. Esimerkkinä tästä voidaan mainita keskustelu kolminaisuudesta. Tutkimuksessa tahdotaan silloin tällöin käyttää ryhmistä uusia nimityksiä, jotta ravisteltaisiin vanhoja käsityksiä ja katsottaisiin asiaa uudesta näkökulmasta: esimerkiksi donatolaisista ja katolisista puhutaan joskus donatolaisina ja caecilolaisina kummankin ryhmän alkuvaiheen johtajien nimillä. Ilmeisesti vastaavista syistä johtuen Kahlos ei tahdo käyttää yleisesti käytössä olevaa nimitystä "areiolaiset", vaan valitsee termin "homoiaanit" kuvaamaan kaikkia Nikaian kirkolliskokouksen (325) päätöksestä poikkeavia ryhmiä. Hän perustelee valintaansa sillä, että usein nikaialaisesta tulkinnasta poikenneet niputetaan yhteen, vaikka näkemyksiä on monta. Kaikkien näiden ryhmien kutsuminen "homoiaaneiksi" ei kuitenkaan ratkaise mitään; siinä jällen kaikki edellä mainitut ryhmät niputetaan yhteen ja heitä kutsutaan nimellä, joka ei anna katavaa kuvaa todellisuudesta.

Kirjassa ei ole lähdeviittauksia silloinkaan, kun lainataan suoraan tiettyä kirjoittajaa. Lopussa on aihepiireittäin koottu kirjallisuusluettelo. Kirjassa on joitakin asiavirheitä: Lateraanikirkko ja S. Croce in Gerusalemme olivat antiikissakin kaksi eri kirkkoa (S. Croce in Gerusalemme rakennettiin Sessorium-palatsiin) eikä S. Maria Maggiore-kirkko sijainnut Aurelianusen muurin ulkopuolella.

Kirjan nimi "Rooman viimeiset päivät" viittaa kysymykseen siitä, mi-

ten ja milloin Rooma tuhoutui. Vai tuhoutuiko se? Hallitsijat ja hallinnot tulivat ja menivät eikä perinteisenä lopetusvuonna 476 tapahtunut mitään sen kummempaa. Rooman poliittinen valta lännessä loppui vähitellen, mutta idässä se jatkui aina vuoteen 1543 asti. Kahlos esittelee laajasti erilaisia teorioita, joilla Rooman vallan loppumista on selitetty ja joita edelleenkin näkyy esimerkiksi poliittisessa retoriikassa ja sosiaalisessa mediassa, mutta jotka nykytutkimuksessa on enemmän tai vähemmän hylätty. Osaltaan Rooman hallinnon murenemistä selittävät jatkuvat sodat, keskushallinnon ja paikallishallinnon eturistiriidat, verotuksen epätasainen jakautuminen ja vaikeudet varustaa armeijaa riittävästi. Nykytutkimuksessa korostetaan, että muutos oli asteittainen.

Myöhäisantiikin perintö vaikuttaa edelleen. Kirjoittaja kiteyttää sen mieliinpainuvasti k-kirjaimiin: kuningaskunnat, kristinusko, kielet, kodifikaatio (eli roomalaiset lakikokoelmat) ja kirja (koodeksi). Tärkeimpänä kristinuskon tuomana muutoksena Kahlos pitää hyväntekeväisyyttä: siitä oli toki jo aiemmin, mutta kristityt tekivät hyväntekeväisyydestä organisoitua ja antoivat sille sen opista nousevat perustelut.

Rooman viimeiset päivät esittelee monipuolisesti myöhäisantiikin tutkimuksen uusia näkökulmia ja tuloksia. Tutkimus myös asetetaan kontekstiin: kun 1960–1970-luvuilla ajanjaksosta innostuttiin uudelleen, pyrittiin aluksi kumoamaan vanhoja yksipuolisia käsityksiä myöhäisantiikista rappion kautena. Nyt kun tutkimus on vakiintuneempaa, on tilaa erilaisille näkemyksille. Takakannen mainos "totuus Rooman tuhosta" ei tarkoita, että nyt kerrotaan loppullinen totuus myöhäisantiikista, vaan kirjoittaja korostaa, että tutkimus korjaa itseään koko ajan, ja totuus on jotakin, jota tutkijat yhdessä keskustellen ja näkemyksiään tarkistaen pyrkivät tavoittamaan.

ANNI MARIA LAATO, DOS.